

„פרשת המרגלים“ בהיבט מודיעיני

סרן מיכאל הרצוג

המדבר להתמודד עם אויב מבוצר, בעל צבא מאומן ובעל נשק עדיף בהרבה? מקורות מאוחרים אמנם מלמדים, כי באותה עת (המאה ה-13 לפנה"ס) הייתה כנען נתונה במשבר ושסועה על-ידי פיצול פנימי; אולם קרוב לוודאי שלנגד בני ישראל לא עמדה באותה שעה תמונה כה ברורה. "התרשמו" יות החושים" כתב קלאוזביץ בהתייחסו למודיעין "חזקות מכוח הרעיונות שמקורם בהערכה שיטתית." שבטי ישראל, שעלו לקראת הבלתי נודע, הניחו בשעתם להתרשמות החושות החיצונית לגבור על כוחו של החזון שנשא אותם על פני המדבר עד הגיעם אל מרגלות הארץ.

מסקנות המרגלים צמחו אם כן על קרקע הלך הרוחות הכללי שקינן בעם. דוגמה מובהקת לנו כאן למודיעין הניזון מן "האווירה הציבורית" הסובבת, שהרי "עושי המודיעין" בקרב עמם הם יושבים, ואינם תלושים בדרך כלל מן המציאות כה הם חיים (ומכל מקום, הרכה פחות מן המציאות שאל נכביה הם מתיימרים לחדור).

מכאן ניתן להבין, היאך נפלה הבשורה שהביאו עמם המרגלים על אוזן קשובה בשדרות העם ופשטה בו כאש בשרה קוצים. מסתבר, כי תוצאות השליחות לא נמסרו לעיונו הבלעדי של הדרג המחליט, משה ואהרון, אלא הופצו במקביל גם לעם כולו: "ויבואו אל משה ואל אהרון ואל כל עדת בני ישראל... וישבו אותם דבר ואת כל העדה..." (שם, י"ג, 26), והמדרש מרחיב ומתאר כיצד המרגלים: "... עמדו ופזרו עצמם ככל שבטי ישראל, כל אחד ואחד

לקראת יציאה הוא מצוידם בתדריך מפורט ומתווה להם משימות איסוף מוגדרות. מאחר שהמדובר הוא בכיבוש מקיף לצורכי התנחלות נושא תדרוכו של משה אופי של משימות ביון אסטרטגיות: "וראיתם את הארץ מה היא, ואת העם היושב עליה - החזק הוא, הרפה? המעט הוא, אם רב? ומה הארץ אשר הוא יושב בה - הטובה היא, אם רעה? ומה הערים אשר הוא יושב בהנה - הבמחנים [כלומר - יישובי פרזות], אם במבצרים? ומה הארץ - השמנה היא, אם רזה? היש בה עץ, אם אין?" (במדבר, י"ג, 20-18).

ארבעים יום עשו המרגלים בארץ, ובשובם מיהרו לרונח את המוצאות אותם. דיווחם נפתח בהקדמה קצרה בדבר יתרונות הארץ: "באנו אל הארץ אשר שלחתנו, וגם זבת חלב ודבש היא, וזה פריה" (שם, י"ג, 27). ומכאן גולש הדיווח לתיאור מקיף של הארץ מצד חסרונותיה: "אפס, כי עז העם היושב בארץ, והערים בצורות גדולות מאוד, וגם ילידי הענק ראינו שם" (שם, י"ג, 28). בהמשך מתוארים היערכותו החזקה של האויב, עצמתו הצבאית וחספוסה של הארץ ובוגדנותה ("ארץ אוכלת יושביה"). המסקנה המודיעינית נחרצת כמאליה - אין סיכוי לישראל לכבוש את הארץ: "לא נוכל לעלות אל העם, כי חזק הוא ממנו" (שם, י"ג, 31). אפשר לנסות ולהבין את הלך הרוח שעמד ביסודה של המסקנה הזאת. ככלות הכול, מבצע כיבוש הארץ עשוי להיראות גם היום כיומרני, נועז ומעורר פליאה: הכיצד זה התאזרו שבטים נוודים למחצה שעלו מן

כשל המודיעין שקדם למלחמת יום הכיפורים צירף אותנו לשורה ארוכה של אומות שידעו בדברי ימיהן כישלונות מודיעיניים בעלי ממד טראומטי וחורף גורלות. המודיעין - ימיו כימי האדם כיצור חברתי; ומתברר כי דברי ימיו עמנו גדושים בפרשיות מודיעיניות שחר-טו רישום חזק בתולדותינו, לשעה ולדורות. נפנה מבטנו אל אחת מן המרתקות והחשובות שבפרשיות ההן - פרשיות המרגלים אשר שלח משה לתור את ארץ כנען.

פרשייה זו זכתה לסיקור רחב יחסית במקור רותינו, ונראה כי לא בכדי, כי לקחה הוא לקחת-מיד, שראוי לו לכל אחד ואחד לתיתו לנגד עיניו. מנקודת המבט המודיעינית נמצא כאן את כל סממני עבודת המודיעין המודרנית ומוסר השכל שכוחו הולך ומתעצם כרבות השנים.

הימים ימי פרוס הקיץ ("ימי ביכורי ענבים"). שבטי ישראל, שחתרו כברת דרך ארוכה ומייגעת במדבר, עומדים על מפתן הארץ היעודה. אך בטרם יעלה על הארץ לכבשה, זקוק הקברניט, ככל קברניט הרוצה בניצחון, למידע מודיעיני מהימן על הארץ, על תושביה ועל אורחותיה. לצורך משימה זו בוחר משה שנים עשר איש מן המיטב שבישראל ("כולם אנשים, ראשי בני ישראל המה") ומשגרם למשימת הריגול העדינה.

כתוך שבטו, ומתנפל לתוך כל זווית של ביתו, והוא צווח ובוכה כאדם שיש לו מת... מיד כולם גועים בבכייה... עד שהייתה משמעת משפחה למשפחה, ועד שהיה כל השבט בוכה... עד שנעשו שישים ריבוא חבורה אחת, וגעו ונתנו קול בכייתם למרום" (ילקוט שמעוני, של"ח).

לפנינו אפוא ניסיון לזנוח נוהלי דיווח מתוקנים, לגייס דעת קהל אוהדת, וליצור בכך לחץ ציבורי על מקבלי ההחלטות, וכפי שקורה למידע מודיעיני המתגלגל בצינורות הדיווח, אף כאן פשט זה צורה ולבש צורה ותפח והלך עד הגיעו לממדים בלתי משוערים. תפיסת המרגלים, עצמחה על רקע הרוחות שנשבו בקהל, חזרה והזינה את העם, אשר הלך והשתלהב נוכח פני משה ואהרן: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם... וילונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל, ויאמרו אליהם כל העדה – לו מתנו בארץ מצרים או במדבר, לו מתנו! ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב... ניתנה ראש ונשובה מצרימה... אנה אנחנו עולים? אחינו המסו את לבבנו!" (במדבר י"ד, 1-4; דברים א', 28). כאן ערים אנו להתהוותו של הלך רוח קיבוצי הצובר תאוצה, וכחשול אדיר הוא גורף את כל הנקרה בדרכו. ומי יעז לעמוד מול נחשול זה ולהיחבט בזרמו?

בפרשייה בה אנו עוסקים אכן נמצא המעו, ותעוזתו מוסיפה נופך דרמטי לאירוע. כלב בן יפונה אשר נמנה עם המרגלים, ונחשב כנראה מבכירי הצובר יהודה, הוא שאזר עוז לקום ולהשמיע באוזני העם כולו דעה נוגדת בתכלית לזו שקנתה לה שביטה בשורות הציבור. יש סיכוי, אומר כלב: "עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה!" (במדבר י"ג, 30), ולנוכח הסערה שמעוררים דברים אלה הוא מוסיף ומפרט את הערכתו (כשהפעם הוא זוכה לתמיכת יהושע בן נון, אף הוא מן המרגלים), לפיה עצמת כנען היא רק למראית עין: "ואתם אל תיראו את עם הארץ, כי לחמנו הם, סר צלם מעליהם" (שם, י"ד, 9).

נשווה בדמיונו את המעמד אלפי ישראל צובאים על משה ובפיהם דרישה פסוקה ונחרצת. מולם קם ומתייצב איש אחד, מזהיר בבדידותו, ובעוז רוח הוא מפריך את דרישתם ושופך צוננים על התלהבותם.

אפילו יהושע, יד ימינו של משה, ולימים יורשו כמנהיג ישראל, הוא חסר אונים ברגע זה. (המסורת מספרת כי משניסה לענות לעם, מיד קמו עליו והשתיקוהו. אך לכלב הניחו לקום ולאמר את דברו כי בטוחים היו שיתמוך ברעתם.) אכן כמה אומץ ויושר לב דרושים לאדם במצב כזה, כדי לעמוד כאמונתו בפני הכלל, ולהסתכן ברגימת אבנים (כפי שאמרו לרגום בזעמם את כלב ואת יהושע). "ועבדי כלב... הייתה רוח אחרת עמו" (שם, י"ד, 24). כמה מעטים הם בעלי הרוח הזו, וכמה חיוניים הם בהיכלי המודיעין!

פרשייה בפני עצמה הנה מנהיגותו של משה כמעמד זה. המידע שנצבר ולחצי העם התנקזו כולם אליו, ועתה הוטל עליו להכריע. גורלו של עם שלם, כמו גם מעמדו כמנהיג, הוטלו על כפות המאזניים. כיצד ינהג? מערכת היחסים בין הקברניט לבין המודיעין שלו היא עדינה וסבוכה, וזכתה לאין-ספור תיאורים בעיוני המודיעין. מכאן – ניצב המודיעין, גא במקצועיותו, נחוש בצדקתו ונכסף להנחילה לקברניט; ומכאן – ניצב הקברניט, האנוס להתייחס אל חוות הדעת המודיעינית בבחינת "כבדהו וחי שדהו" ולהטמיעה כתוך מכלול רחב הרבה יותר של שיקולים. איש ביון ותיק בארה"ב פסק פעם בשנינות, כי מנהיגים פוליטיים לומדים חיש קל להשתמש במודיעין, כשיכור בעמוד חשמל; לא למאור, אלא למשענת. לעומתו שח פעם אחד מאשאי אמ"ן בישראל, כי שאף תמיד לטעת את הערכותיו בלב הקברניט, עד שהלה יחשוב שהן פרי הגותו העצמית. בפרשת המרגלים לא שימש המודיעין למשה לא "מאור" ואף לא "משענת"; היה זה ניסיון לאכופף על המנהיג דעה. ברם, משה לא נרתע מפני היות בדת מיעוט, ותוך גילוי מנהיגות מופתית ידע לפסוק נכונה. הוא נהג כאותו מפקד ממנו תובע קלאוזביץ לעמוד איתן "כצוק הסלע שעליו שופך הים את חמתו לריק". סופה של הפרשייה הלא הוא ידוע לכולנו: שבטי ישראל עלו על הארץ וכבשוה, ואילו המרגלים, שהוציאו דיבת הארץ רעה, מתו במגפה ולא זכו להגיע אל הארץ.

סיפור המעשה לא יכול שלא להותיר תמיהה גדולה אצל הקורא: על שום מה נפל

בחלקם של המרגלים עונש כה חמור? ככלות הכל הם סיכנו את נפשם בשליחותם, והגם שמסקנתם הייתה מוטעית, הרי אין להכחיש כי הנתונים שמסרו היו ביסודם נכונים. את הענקים, את המבצרים ואת קשיי הארץ אכן ראה ראו, כפי שמעיד המקרא עצמו, ולא ברו אותם מלבם. היכן אפוא איפת הצדק?

פרשני המקרא עמדו על קושי זה, והסבריהם מאירים עיניים. אמת נכון הדבר, אומרים הם, שהמרגלים סיכנו את חייהם ולא ברו עובדות מלבם, אולם עונשם בא להם, משום שדרך הצגת העובדות והתוצר המסקנתי הנגזר מכך היו מגמתיים. לשון אחר: המרגלים דבקו מלכתחילה בתפיסה ("קונספציה") מסוימת, ובשוכם מתור את הארץ בדרו במתכוון. את העובדות התואמות את תפיסתם והציגו באורח שאי אפשר לו להוביל אלא למסקנה המתבקשת. כללו של דבר, התמונה הכוללת שהציגו הייתה מסולפת במתכוון, אף אם פרטיה השונים היו מציאותיים, ומכאן ששליחותם הייתה שליחות לדבר עברה ("וילכו ויבואו" – מה ביאה בעצה רעה, אף הליכה בעצה רעה" סוטה, ל"ה).

אם נעיין שנית בדיווחם של המרגלים, נמצא שהם פותחים בתיאור קצר ושטחי של יתרונות הארץ (כדי לעורר אמון בשיפוטם "המאוזן", אומרים המפרשים), אך תיאור הקשיים והחסרונות שנלווה בסמוך הוא מפורט הרבה יותר ומתואר בצבעים עזים. אין לטעות ברושם שדיווח כזה מתיר על המאזין, שאין לו אלא את שאוזניו שומעות. טבעם של בני האדם להיות נוטים לחששות ולשוות לחששותיהם ממדים בלתי טבעיים, והרוצה לזרוע ספק ובהלה לא צריך לטרוח הרבה למצוא קרקע פוריה. מי כאיש המודיעין יודע, כי קריאות "ארי בדרך, שחל ברחובות" הן מבחנו היומיומי.

זהו המפתח להבנת פרשיית המרגלים כפרשה מודיעינית שלקחה בצדה. זוהי תמציתה של האחריות המודיעינית הנור שאת עמה גורלות בני אנוש רבים. המרגלים גורו על עצמם עונש כה חמור, כי חטאו לאחריות זו, בחינת "חוטא ומחטיא את הרבים", ומשעולי ההיסטוריה זרועים תמי רורי חטאים אשר כאלה, שגורלם ככל הנראה להירמס שוב ושוב.